

і поглиблює їхні знання, впливає на формування національної самосвідомості.

1. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільних закладах: навч. посіб. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. — К.: Вища школа, 1994. — 242 с.
2. Бородага Л. У лісочку, на горбочку: народні ігри для дошкільнят / Л. Бородага // Палітра педагога. — 1997. — № 1. — С. 7-10.
3. Скуратівський В. Берегиня / В. Скуратівський. — К., 1987.
4. Сухомлинський В. О. Роки дитинства/ В. О. Сухомлинський // Твори : у 6 т. — Т. 3. — К., 1977.
5. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Твори у 5 т. - Т 1.- 1976.
6. Фіцула М.М. Педагогіка. — К.: Академія, 2000. — С.121-149.

The article is devoted to the problem of education of national consciousness of junior schoolchildren. Folklore games and funs as a section of folk didactics are analysed.

Keywords: *education, consciousness, folklore, folk game.*

УДК 811.161.2-4 *Ніна Степаненко, Світлана Олійник (Полтава)*

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ У НАВЧАННІ ПЕРШО-КЛАСНИКІВ ОСМИСЛЕНОГО ПИСЬМА ЗА ЗРАЗКОМ

У статті запропоновано систему навчальних вправ, що ґрунтується на застосуванні вдало дібраних текстів, усталених виразів, українських народних прислів'їв, приказок, загадок, лічилок, скоромовок, примовок, потішок, колядок, римівок, пісень, у яких відображаються особливості матеріальної і духовної культури народу, національного характеру, яка готує молодших школярів до усвідомлення правописних дій як основи вироблення навичок орфографічної і пунктуаційної пильності.

Ключові слова: *система навчальних вправ, тексти, усталені вирази, прислів'я, приказки, загадки, лічилки, скоромовки, примовки, потішки, колядки, римівки, пісеньки, правописні дії, навички орфографічної і пунктуаційної пильності.*

Відповідно до мети і завдань освітньої галузі «Мова і література» у структурі держаного стандарту як одну з основних змістових ліній виділяють соціокультурну, яка передбачає розширення уявлень учнів про культуру українського народу, про її особливості в різних регіонах України [3, 32].

Завдання початкової школи, крім інших, - закласти в навчальній підготовці молодших школярів основу грамотного письма.

Одним із основних видів робіт з письма, як стверджують учені-методисти (М.С.Вашуленко, О.Н.Хорошковська, Н.Ф.Скрипченко, А.С.Зимульдінова, Л.І. Тимченко, Н.О.Воскресенська, І.М.Лапшина, П.С.Жедек, Т.Д. Трубіцина), є осмислене письмо за зразком, що виступає раціональним засобом оволодіння початковими «секретами» українського правопису. Вироблення навички осмисленого списування ґрунтується на дотриманні послідовних вимог, серед яких – використання системи навчальних вправ.

Розроблена нами система вправ, що ґрунтується на застосуванні вдало дібраних текстів, усталених виразів, українських народних прислів'їв, приказок, загадок, лічилок, скоромовок, примовок, потішок, колядок, римівок, пісень, у яких відображаються особливості матеріальної і духовної культури народу, національного характеру, готує молодших школярів до усвідомлення правописних дій як основи вироблення навичок орфографічної і пунктуаційної пильності.

У доборі пропедевтичних вправ ми спиралися на відомі в методиці навчання молодших школярів види усних і письмових робіт, що використовуються в навчанні грамоти й орфографії.

Завдання полягало в тому, щоб вибрати з великого арсеналу вправ такі, які відповідають віковій дітей і змісту роботи в навчанні першокласників грамотно писати. Було визнано, що деякі пропоновані нами вправи доцільно вводити в навчальний процес на ігровій основі, як це рекомендується сучасною методикою навчання учнів початкових класів, зокрема шестиричних школярів. Зрозуміло, що залежить це від змісту вправи-завдання. Адже відомо, що від навчальної мети, яку ставить перед собою класовод, вправи поділяються на такі, що готують до виконання орфографічних чи пунктуаційних дій, і такі, які виконують допоміжну роль у розвитку навички грамотного письма. І це нами враховувалося. До перших з них ми визнали за доцільне і можливе віднести і застосувати на практиці вправи на орфоепічне промовляння, звукові аналітико-синтетичні вправи, моделювання речень, складів, коректуру.

До другої групи належать вправи, покликані виконувати допоміжну роль, але які безпосередньо пов'язані з виробленням навичок грамотного письма.

Робота над словом, словосполученням чи реченням починається з найбільш простого і доступного дітям – прочитати їх так, як вони записані, дотримуючись вимог орфоепічного промовляння. Перед учнем ставиться завдання – побачити те, що написано, і відтворити голосом, тобто координувати вміння бачити і промовити бачене. Це завдання надзвичайно важливе. Промовляння сприяє набуттю навички уважно розглядати графічний образ слова, запам'ятати послідовність розміщення

букв у слові і слів у словосполученні чи реченні. Тому першим етапом роботи над письмом за зразком, починаючи із запису складів, стає прочитування зразка. Вимога прочитати зразок є істотною передумовою запам'ятовування орфографічних образів слів. На це й націлене орфоепічне промовляння написаного.

Запам'ятанню орфографічного образу слів сприяє також повторне читання. Його можна застосовувати одразу ж після першого прочитання зразка. Якщо ж такий прийом не застосований, то повторно учні читатимуть його в процесі подальшої роботи над ним. До нього діти звернуться ще раз, коли складатимуть моделі слів чи речень, а потім повторюватимуть їх, читаючи складами те, що записуватимуть. Отже, в процесі кількарязового промовляння слова, словосполучення чи речення зорова і мовленнєворухова пам'ять учнів фіксує орфографічне відтворення слів. Саме в цьому проявляється значення кількарязового проговорювання зразка, застосовуваного для здійснення осмисленого списування. Звідси й вимога: зразок будь-якого розміру має бути обов'язково проговорений.

Природно, прочитування зразка має здійснюватися відповідно до орфоепічних норм. Для першокласників єдиною орфоепічною вимовою стає правильне артикулювання звуків української літературної мови. Спостереження свідчать, що, читаючи, діти досить часто припускаються неточності проговорювання звуків, хоч, здавалося б, цього не повинно бути, адже діти розмовляють по-українськи, їхня щоденна мова – українська, вони живуть в оточенні українців. Проте не можна не враховувати у навчанні дітей рідної мови впливу діалектного оточення, який відчувається і у формуванні лексичного запасу дітей, і в набутті артикуляційної бази. Відомо, наприклад, що у слобожанських говірках, у багатьох говірках Полтавської області (а в експериментальних класах навчаються діти представників саме цих говорів) спостерігаються, крім іншого, м'яка вимова звука [ч']. Узвичаєна учнями така вимова негативно позначається на освоєнні орфографії: вони пишуть і після ч замість и у словах типу читати, навіть ставлять ь, наприклад, у випадках цього. Це було засвідчено нами в процесі знайомства з орфографічною грамотністю учнів третього і четвертого класів Пирятинської школи № 2, середньої школи № 3 м.Полтави.

Знайомство з тим, з якою артикуляційною базою приходять діти до шкіл м.Полтави й Полтавської області, показало, що у переважній більшості молодші школярі не вміють артикулювати звук [ф].

Орфоепічне промовляння набуває особливої ваги насамперед у роботі над словами з такими звуками, в яких не вироблена навичка нормативної вимови. Це – одне.

Друге: відомо, що списування слів за “Зошитом для письма”, на основі якого починається і проводиться осмислене письмо за зразком, орієнтоване на слова, в яких написання збігається з вимовою. Проте для першокласників складність становить читання буквосполучень *дж* і *дз*, поєднання букв на позначення приголосних з *ї*, правильне визначення звукового значення букв *я, ю, є* в різних позиціях та ін. Так, при списуванні першого речення “Павло в лісі” (Зошит №1, с.34) діти не повинні помилитися у вимові приголосних у слові “лісі”. Слід бути пильним і при читанні речення “Ніна, Іванна – сестри” (Зошит №1, с.45), зокрема у проговорюванні імен “Ніна” й “Іванна”, у першому з яких другий склад має вигляд “на”, а в другому – “нна”, що знаходить відображення при написанні цих слів. Це теж викликає потребу окремо зупинитися на роз’ясненні “секретів” української графіки з тим, щоб діти усвідомили особливості відтворення окремих звуків на письмі. Отже, робота над орфоепічним прочитуванням речень у букварний період, як і в подальшому, підпорядковується виконанню важливого завдання початкової школи – виробленню в учнів артикуляційної бази української літературної мови і ознайомленню зі специфікою української графіки, яка знайшла втілення у відомому твердженні про деяку невідповідність між вимовою і написанням. З такою невідповідністю знайомляться уже першокласники: це і співвідношення звука [дз] та буквосполучення *дз*, це і вживання букви *щ* для передачі двох звуків [ш] і [ч], це і різне прочитування букв *я, ю, є*.

Усвідомленню всього цього сприяють орфоепічні вправи, які мають задовольнити відомий методичний постулат: “Навички грамотного письма неможливо формувати в учнів у відриві від навички вимови” [5, 219].

Цілеспрямоване проведення орфоепічних вправ було заздалегідь сплановане. Бралось до уваги, що окремого розгляду заслуговують приголосний [г], шиплячий звук [ч], африкати [дж], [дз], [дз’]. Зумовлено це тим, що, як показав аналіз усного мовлення учнів експериментальних класів, у їхній артикуляційній базі є відхилення від літературної норми саме у вимові перелічених звуків.

З учителями експериментальних класів було проведено консультативну розмову про потребу неухильного дотримання вимовних норм, оскільки, як відомо, діти наслідують вимову дорослих, мовлення вчителя. Цей захід сприяв тому, що вправи на орфоепічне промовляння проходились із зразковим артикулюванням звуків.

Відповідно до порядку вивчення звуків – букв, передбаченого Букварем і Зошитом для письма, планування вправи: на вимову звуків [г],

[ч], [ф], [дз], [дж], на тверду вимову губних [в], [м], [п] перед [й]. Опрацювання цього матеріалу здійснювалось за Зошитом № 2 для письма. З метою вироблення виразної артикуляції голосних використовуються скоромовки, чистомовки, українські народних прислів'я, приказки, загадки, лічилки, примовки, потішки, колядки, римівки, пісеньки, ігри.

Практикувалися вправи на тільки на вимову ізольованого звука чи сполук звуків, а й вимову їх у слові. Наприклад, щоб навчити дітей правильно вимовляти твердий [ч], їм пропонувалося робити це окремо і в сполученні з голосними: [а,о,у,е,и], а також у структурі слів: у кінці слова (ніч, річ), перед голосними [а,о,у,е,и] (час, чоловік, чути, чесний, читанка). Робота над вимовою цього звука продовжувалась і на уроці, на якому опрацьовувалося написання букви щ (Ш). Діти вправлялись у вимові звука [ч] у сполучі з [ш] у словах: дощ, кущ, шока, щука, щавель, пищик, щелепа.

Для вивчення кожного звука готувалися вправи-завдання. Так, перед вивченням звуків [дз], [дз'], що позначаються буквосполученням дз, пропонувалась вправа чи кілька вправ (залежно від підготовки учнів) на зразок: вимовляються аффрикати у звукосполученнях:

Дза – дзо – дзу – дзи – дзі;

Адз – одз – удз – едз – идз – ідз;

Дзя – дзьо – дзю;

Адзь – одзь – удзь – едзь – идзь – ідзь.

У словах: дзеркало, кукурудза, дзвінок, дзеленчати, дзижчати, гудзик, дзьоб, дзюрчати, дзига, гедзь.

У віршах:

Ми дзвіночки, лісові дзвіночки,

Славим день.

Ми співаєм,

Дзвоном зустрічаєм

День! День! (П.Тичина)

Рано в тиші лісовій

Дзенькнув дзвоник голубий,

І почався у пташок

На галявині урок.

(В.Засць)

У скоромовках:

Дзінь-дзелень,

дзінь-дзелень,-

дзвонить дзвоник

всенький день.

(П.Мовчан)

У відгадках до загадок:

Балерина закружляла на підлозі край стола, притомилася, упала і в коробці спать лягла. (Дзига).

Стоїть собі лігечком

На городі тіточка,

Світлокоса, білозуба,
А на ній зелена шуба (Кукурудза).
Проводиться гра “У дзвона”. Кому ж бути “Дзвоном”? А полічимо.

Ішла піна із-за моря,
Стала бить, колотить,
У дзвіночок дзвонить.
Цар, царице, іди геть, королице.
І медок, і сахарок, іди геть, корольок!

Після цього всі стають у коло і беруться за руки. А “Дзвін” посередні. Ходить навхрест туди й сюди і питає:

- Чиї ворота? – Одудові.
 - А це чиї такі високі? – Лелечині.
 - А тут? – Сиворакшині.
 - А ці низенькі? – Перепелині.
 - Пустіть мене. – Не пустимо!
- Він відступає і каже:
- Бий, дзвоне, бий, хмару розбий!

Та й кидається з розгону, щоб перервати коло. Якщо вискочить, то всі його ловлять. Хто спіймає, той стає “дзвоном”.

У всіх випадках вправи супроводжувалися зразковою вимовою вчителя, до якої мали прислухатись учні і наслідувати її.

Зрозуміло, наслідуванням не обмежується навчання правильно артикулювати звуки. Учителі демонстрували і словесно описували роботу мовних органів, наприклад, при навчанні дітей вимовляти губно-зубний щільний звук [ф]. Проте до показу артикуляції звуків вони вдавалися лише тоді, коли в звукотворенні беруть участь мовні органи, за роботою яких учні можуть спостерігати. Тому не варто пояснювати дітям, як утворюються звуки [дж] чи [дз] або звуки [г] чи [ґ]; їх творення не піддається візуальному спостереженню. Досвід свідчить, що учні на слух успішно оволодівають вимовою цих звуків.

Зате показом вимови можна виправити неправильне артикулювання деякими учнями звука [с] як міжзубного, у той час як цей звук є зазубним.

Експеримент довів, що виконання орфоепічних вправ позитивно впливало на правильне прочитування слів, словосполучень, речень – першої вимоги осмисленого письма за зразком.

Паралельно з орфоепічним промовлянням систематично застосовувались звукові аналітико-синтетичні вправи, які є невід’ємним компонентом навчання дітей грамоти. Тому не випадково навчальні книги першокласників (Буквар і Зошит для письма) включають майже в кожен урок завдання на звуковий і звуко-буквений аналіз слів.

Поряд із завданням – побудувати звукову модель слова – в експериментальних класах шкіл, що мають комп’ютерні класи, першокласники виконували вправи на дисплеї комп’ютера: після з’ясування звукового складу слів учні перекодували звуки в букви.

У навчанні дітей усвідомленому списуванню цілих речень важливо розвинути навичку усвідомити зміст фрази на основі розуміння кожного її слова. Розвитку такого уміння сприяють вправи на моделювання речень і слів. Йдеться про вміння учнів складати модель речення на тому етапі, коли вони освоюють “секрети” письма: кожне слово пишеться окремо одне від одного, маленькі слова слід писати окремо від великих слів, у кінці речення ставиться певний розділовий знак.

Моделювання речень як вид вправи вводиться з перших уроків списування речень. В експериментальних класах до будови моделі речення класоводи вдалися, працюючи над списуванням речення “Павло в лісі”.

Оскільки це був урок ознайомлення дітей з вимогами осмисленого письма за зразком, на якому необхідно було продемонструвати і складові моделі, було вирішено запропонувати учням не спрощену модель, а ускладнену на зразок:

... Такий вигляд моделі речення дозволяє здійснювати на цих же зразках складове моделювання. Так, речення “Павло в лісі” остаточно набуває такої форми моделі:

На цьому уроці лише ознайомилися з тим, що перш ніж списати, необхідно зрозуміти зміст речення, уявити його складові частини, з яких складається речення.

У закріпленні цих вимог треба покладатися на подальшу роботу. Вона повинна стати одним з важливих чинників у підготовці першокласників до усвідомленого письма за зразком. Досягти цього можна при умові виконання послідовних операцій, які пізніше стануть для учня елементами алгоритму письма за зразком. Так, готуючись до списування речення “Над полем лелека” (Зошит, №1, ст.46), учні мають виконати підготовчі дії. У тому числі й моделювання речення.

Починається, звичайно, з прочитування речення. Вимоги до читання: дотримуватись пауз між словами, правильно наголошувати склади. Залежно від підготовки учнів речення можна прочитати кілька разів. Варто запитати в учнів, чи знають вони птаха, якого називають лелекою (цей птах у говірках української мови іменується по-різному). Після цього складається модель речення.

Складання моделі речення – не кінцевий етап у роботі. Після складання моделі речення учні мають повторити його, спираючись на модель.

Наступний етап моделювання – робота над складовою моделлю речення. Вона здійснюється у такій послідовності:

- читається речення;
- визначається кількість слів у ньому;
- встановлюються склади у словах;
- записується складова модель речення;
- визначаються наголошені склади (як приклад можна навести передачу речення “У класі веселі діти” (Зошит, №1, с.50) за моделлю:
 - вимовляються слова за складами.

Моделювання сприяє усвідомленню змісту речення, його будови, розвитку уваги. Кількаразове повторення речення з розбивкою на слова чи з виділенням складів допомагає запам’ятати орфографічний образ слів. У цьому – сенс такої роботи.

Під коректурними вправами розуміється порівняння правильного і неправильного графічного образу слів. Вправи цього типу можуть бути як на орфографічну, так і на семантичну коректуру. Матеріал для коректури може бути різний: склади, слова, речення. Враховуючи нестійкість уваги молодших школярів, не варто спочатку давати завдання, що містять більше однієї помилки.

Першокласникам пропонувалися такі завдання:

Завдання 1. Підкреслити склади, слова, записані до риски.

На	Но, ни, ни, на, ан, ни, не, ні, на, на;
Ви	Ві, во, ви, во, ви, ву, ви, ви, во, ви;
Лі	Ли, лі, ло, ли, лі, ла, лі, ла, ли, лі;
Су	Си, су, ус, си, са, су, си, сі, су, су.
дощ	дощ, доч, дощ, дощ, досш, дощ, дои, дощ.
дзвінок	двінок, дзвінок, дзвіно, дзвінк, дзвінок.

Завдання 2. Порівнюючи слова і зразком, підкреслити правильно записані слова.

Зразок:	дзвінок	дзига	дзьоб
	звінок	дзига	дзоб
	дзвінок	зига	дзьоб
	дзвінок	дзига	дзьоб
	двінок	дзига	дзьоп

Завдання 3. Порівнюючи речення із зразком, знайдіть і виправте помилки.

Цю вправу вводили, коли першокласники опрацьовували матеріал Зошита №2 з друкованою основою. Для аналізу пропонувалося, як правило, одне речення.

Перед виконанням класовод пояснював послідовність зіставлення.

На дошці два записи:

№1. Зразок.

У Оксани калина.

Порядок зіставлення такий:

- прочитайте речення зразка (№1);
- прочитайте речення під номером 2;
- чи немає пропущених слів;
- поділіть слова в обох реченнях на склади;
- читаючи кожне слово першого речення, а потім другого, позначайте

те дужкою склади;

• порівняйте речення №2 з реченням №1, якщо знайдете помилку виправте її.

Отже, після здійснення перевірки запис повинен мати такий вигляд:

№1. Зразок №2

У Оксани калина. У Оксани калина.

Вправи на коректуру сприяють формуванню навички самоконтролю. Водночас вони розвивають увагу. Що ж до освоєння вимог осмисленого письма за зразком, то ці вправи сприяють запам'ятання таких кроків алгоритму, як поділ слів на склади, читання їх і виділення дужками.

Отже, уведення в навчання першокласників вправ, які мали на меті готувати учнів до засвоєння алгоритму осмисленого письма за зразком, не виключало використання інших усних чи письмових вправ, що традиційно застосовувались учителями у роботі з учнями. Це – і словникових слуховий диктант, і зоровий диктант, і малюнковий диктант, і зорово-слуховий диктант. Проведення письмових вправ такого типу має на меті: 1) навчити першокласників встановлювати правильні асоціативні зв'язки між звуком і буквою, оскільки вони в цей період працюють саме над цією важливою для них проблемою; 2) розвивати в них навички писати з голосу, що теж має значення для них, оскільки привчає слухати і чути звуки, склади слова, речення, які доведеться записувати. В алгоритмі осмисленого письма за зразком передбачені і проговорювання, і слухання пропонованого до списування тексту.

1. Вашуленко М.С. Навчання грамоти в 1 кл.: Посіб. для вчителя. – К.: Освіта, 2001. – 176с.

2. Даценко О.А., Олійник С.П. Методика формування правописних навичок у першокласників: навчально-методичний посібник. – Полтава, 2002. – 96 с.

3. Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи. Освітня галузь «Мова і література» // Початкова школа, 2001. – №1. – С.32.

4. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук.ред. М.С.Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364с.

5. Методика викладання української мови: Навч. посібник / За ред.С.І. До-рошенка . – К.: Вища школа, 1992. – С.197-234.

In this article the system of training exercises which are based on the usage of succussfully chosen texts, idiomac phrases, ukrainian peoples proverbs, riddles, funnies, counters, carols, songs, rhimes, which reflect the peculiarities of the material and spiritual cultura of the people, national character. This system prepares the pre-school pupils to understanding of writing actions as the basis of training the skills of orphographic and punctuational awareness.

Key words: *system of training exercises, texts, idiomac phrases, ukrainian peoples proverbs, riddles, funnies, counters, carols, songs, rhimes, which reflect the peculiarities of the material and spiritual cultura, national character; writing actions, the skills of orphographic and punctuational awareness.*

УДК 811.161.2'373

Світлана Сукмановська (Миколаїв)

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ – ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ

Першочерговою потребою сучасної системи освіти є впровадження нових форм та методів навчання й виховання, які забезпечують розвиток особистості кожного школяра. Розв'язанню цієї проблеми сприяє впровадження інтерактивних технологій навчання, котрі допомагають залученню учнів до творення уроку та співпраці вчитель – учень, активізації пізнавальної діяльності.

Інтерактивні технології навчання сприяють ефективному розвитку в кожній особи творчих здібностей, логічного мислення, системи загальнолюдських цінностей та загальноприйнятих норм поведінки, усвідомленню особистої відповідальності та вмінню об'єднуватися з іншими членами колективу класу задля розв'язання спільної проблеми, формуванню навичок спілкуватися та співпрацювати з членами групи.

Організація навчання із застосуванням інтерактивних технологій активізовує пізнавальну діяльність учнів. Велика кількість різноманітних і доступних школярам видів робіт, де використовуються інтерактивні технології, розвиває увагу, спостережливість, розширює кругозір та впливає на формування пізнавальної діяльності.